

Vakıflar Dergisi

Hakemli Dergidir
Aralık 2020 - Sayı: 54

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
Ankara

ISSN: 1011-7474 • e-ISSN: 2564-6796

İÇİNDEKİLER / CONTENT

XIII. Asırdan Günümüze Sivas'ta Bir Rum Abdal: Şeyh Erzurumî ve Zaviyesi 9	9
A Rumelian Abdal in Sivas from the 13th Century to the Present: Sheikh Erzurumî and His Lodge	
Saim Savaş - Pınar Savaş	
Hatunsaray-Şeyh Şibli Zaviyesi'ne Dair Yeni Bir Kaynak: Karamanoğlu I. Süleyman Bey'in Vakfiyesi29	29
A New Source About Hatunsaray-Sheikh Shibli Zawiya: Waqfiyya of Karamanoglu Suleiman I	
Ayşe Değerli - Yusuf Küçükdağ	
Ömer Paşa Ve Elmalı'daki Vakfı Üzerine Bazı Tespitler41	41
Some Observations on Ömer Pasha and His Waqf in Elmalı	
Hatice Durgun	
Hamid-ili'nde Ulaşım Sistemi ve Zaviyeler59	59
Transportation System and Zaviyahs in Hamid-ili	
İlker Yiğit	
XVI-XVIII. Yüzyıllarda Üsküp ve Manastır'da Kurulan Sıbyan Mektebi Vakıfları87	87
Waqfs Established for the Primary School in Skopje and Bitola in the XVI-XVIIIth Centuries	
Mumin Omerov	
Mevlâna'nın Torunlarından Pir Hüseyin Efendi'nin Hayatı ve Vakıfları99	99
The Life and Waqfs of Pir Hüseyin Efendi, One of Mevlâna's Grandsons	
Hamit Şafakcı	
Manisa'daki Hâtûniye, Sultâniye ve Murâdiye Külliyelerinin 1764-1765 Tarihli Tamirâtları113	113
The repairs of Hâtûniye, Sultâniye and Murâdiye Complexes in Manisa Dated 1764-1765	
Ertan Gökmen	
19. Yüzyılda Osmanlı Vakıf Tarım İşletmeleri (Edremid, Kemeredremid, Ayvalık ve Ayvacık Örneği)139	139
Ottoman Waqf Agricultural Enterprises Structure and Problems in the 19th Century: (Example of Edremid, Kemeredremid, Ayvalık, Ayvacık)	
Nihal Cihan Temizer - Said Öztürk	
Mazbut Vakıfların Günümüz Hayır Hizmetleri161	161
Contemporary Philanthropic Services of Mazbut Waqfs	
Eyüp Sabri Kala	
Amasya Kumacık Hamamının İlk İnşasındaki Planına Dair Bir Değerlendirme185	185
An Evaluation of the First Construction Plan of Amasya Kumacık Bath	
Sibel Yazar	
Kastamonu Turnalı Camii'nde Candaroğulları Ve Osmanlılar Zamanına Ait Yeni Bulunmuş Vakıf Hatim Cüzleri201	201
The New-Found Koranic Waqf Fascicules from the Candarids and the Ottoman Periods in Turnali Mosque of Kastamonu	
Cevdet Yakupoğlu - Namiq Musalı	
Kocaeli Hereke Dokuma Fabrikası Yerleşkesi'ndeki Hümâyûn Camii235	235
Imperial Mosque in Kocaeli Hereke Weaving Factory	
Saliha Tanık	
Yunt Dağı Karakılınçlı Köyü Camii'nde Yazının Bezeme unsuru Olarak Kullanımı ve Yapının Mimari Analizi257	257
The Use of Script As Decoration Element in Yunt Mountain Karakilingli Village Mosque And Architectural Analysis of The Structure	
Ramazan Uykur	
Kitabiyât / Book Review283	283
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi284	284
Yılmaz Kurt	
Balat ve Çine Vakıfları286	286
Hasan Demirtaş	
Vefayât / Obituary289	289
Kendi Dünyasında Bir Seyyah, Sanatı Tarihinin İzinde Bir Hoca Mehmet Fatih Müderrisoğlu	
Mehmet Kurtoğlu - Faruk Bürkük	
Mehmet Çetin'in Ardından.....299	299
Murat Yılmaz	

Kitabiyât / Book Review

Öz

Bu bölümde 2020 yılında vakıflar üzerine yayınlanan iki kitap tanıtıldı. İlk olarak *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi* adlı kitap Yılmaz Kurt'un kalemiyle okuyucuya tanıtıldı. İkinci olarak, *Balat ve Çine Vakıfları* adlı kitap Hasan Demirtaş tarafından tanıtıldı.

Abstract

In this section, two books published on waqfs in 2020 were introduced. First, the book named *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi* is introduced to the reader by Yılmaz Kurt's pen. Secondly, the book named *Balat ve Çine Vakıfları* was introduced by Hasan Demirtaş.

Balat ve Çine Vakıfları

Hasan Demirtaş*

M. Akif Erdoğan-Ayşe Değerli, *Balat ve Çine Vakıfları*, Palet Yayınları, Konya 2020; 172 s. (Dizin + Ekler + Fotoğraflar)

Arşivler, milletlerin ve üzerinde yaşadığı ülkelerin tapu senedi olma özelliğinin yanı sıra, bir milletin kimliğini oluşturan maddi ve manevi değerleriyle geçmişinden bugüne ve geleceğe taşıyan temel dayanağıdır. Türkiye Cumhuriyeti kendisine tevarüs eden arşiv belgeleri bakımından büyük bir zenginliğe sahiptir. Bu yönüyle arşivlerimiz, Avrupa'dan Afrika'ya, Kafkaslardan Arabistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yer alan devlet ve milletlerin siyasi ve kültürel tarihi ile ilgili veriler içermektedir. Osmanlı döneminde "Hazîne-i Evrâk" olarak adlandırılan ve günümüzde başta Devlet Arşivleri Başkanlığı olmak üzere muhtelif kamu kurum ve kuruluş arşivlerinde yer alan milyonlarca belge araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bu çerçevede çağın teknolojik imkânlarının da devreye girmesi ile arşivlerimizde yer alan belge koleksiyonlarına ulaşımın ve buna bağlı olarak arşiv temelli yayın sayısındaki artış sevindiricidir.

Bir arşiv vesikası yayını olması hasebiyle önemli bularak tanıtımını yaptığımız *Balat ve Çine Vakıfları* adlı kitap iki akademisyenin, M. Akif Erdoğan ve Ayşe Değerli'nin ortaklaşa yayına hazırlayarak okuyucuya sunduğu bir çalışmadır. Kitap, *Palet Yayınları* tarafından Ağustos 2020'de Konya'da, 13x21 cm. ebadında ve 172 sayfa olarak yayımlanmıştır. Kitap, Önsöz, Giriş, Çine'de Türk Boyları, Vakıf Kuran Hayırsever Türkler, Vakıfların Gelir Kaynakları, Vakıfların Amaçları, Sonuç, Kaynakça, Metnin Transkripsiyonu, Dizin, Ekler ve Fotoğraflar başlıklarıyla birbirinden ayrılan on iki bölümden oluşmaktadır.

Kitabın önsözünde (s. 5-8), Balat ve Çine'nin coğrafi konumu ile bu iki yerleşim biriminin Osmanlı idari yapısı içerisindeki yeri hakkında bilgiler verilmiştir. Yazarlar, Osmanlı öncesi de önemli kültürel merkezlerden olan Balat ve Çine bölgesinin tarihi üzerine ciddi akademik çalışmaların yeterince yapılmamış olması sebebiyle 1583 tarihli nüfus ve vakıf kayıtlarını yayınlayarak XVI. yüzyıl sonlarına kadar mevcudiyetini korumuş olan Menteşeoğulları ve Osmanlılara ait vakıf eserler üzerine bilgi vermeyi hedeflediklerini ifade etmişlerdir.

Giriş bölümünde (s. 11-16) yazarlar, araştırmanın temelini "Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza edilen 1583 tarihli Sığla Sancağı'na ait vakıf defterinin" oluşturduğunu ifade ettikten sonra Balat ve Çine vakıf kayıtlarının yer aldığı muhtelif tahrir defterleri üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgilere yer vermişlerdir. "Çine'de Türk Boyları" başlıklı ve Giriş'in devamı sayılabilecek bölümde (s. 17-22), Balat ve Çine yöresinin Türkleşmesi ile bu yöreye yerleşen Türk boyları hakkında bilgiler okuyucuya aktarılmıştır.

Kitap, yayına hazırlanan 1583 tarihli tahrir defteri verilerinin değerlendirildiği üç bölümle devam etmektedir. Bu bölümlerden ilki olan "Vakıf Kuran Hayırsever Türkler" başlığı altında (s. 23-28) Menteşeoğulları beyleri ve Osmanlı devlet ricalinin Balat ve Çine bölgesinde kurmuş oldukları vakıflara değinilmektedir. *Menteşeoğlu İbrahim Bey* (ö. 1358) Balat'ta yaptırdığı cami için bir hamam, muhtelif köylerde tarlalar, nakit paralar ile Büyük Menderes Nehri üzerinde nakliyat yapan bir geminin gelirini vakfetmiştir. *Milas'ta* adına bir cami yaptırılan ve türbesi Peçin'de bulunan *Menteşeoğlu Ahmed Gazi* (ö. 1391) Balat'ta bir mevlevihâne yaptırmış ve bunun için başta Balat'a bağlı Afşar köyünün vergileri olmak üzere diğer bazı gelirlerini vakfetmiştir. Menteşeoğullarının son beyi olan *İlyas Bey* (ö. 1421) Balat'ta kendi adına bir imaret ve medrese yaptırmış ve bu yapılar için pek çok köyün vergi gelirlerinden oluşan akarlar vakfet-

* Araştırmacı, Vakıflar Genel Müdürlüğü; hasandemirtash@hotmail.com; ORCID: 0000-0002-4223-5786

miştir. Menteşe beylerinden sonra bölgede hüküm süren Osmanlı devletinde makam ve mansıp sahibi kişiler de vakıflar kurmuşlardır. Şehzade Alemşah'ın lalası *Lala Yunus (Lala Paşa)* Balat'ta bir mescit ve köprü yaptırmış ve bu yapılar için vakıf kurmuştur. Şehzade Alemşah'ın genç yaşta ölümü üzerine annesi *Gülruh Hatun* yaptırdığı hayrat eserlere gelir getirmesi için Karpuzlu ve Çine köylerinde dükkanlar vakfetmiştir. Yine Şehzade Alemşah'ın kilercibaşısı olduğu düşünülen *Cafer Bey* de Balat'ta mescit ve muallimhane vakfetmiştir. *Mevlâna Hızırşah* isimli bir zatın adını taşıyan bir mescit vakfı ve bu vakfa gelir olarak kaydedilen köylerin varlığı da belgelere yansımıştır. İsimleri yukarıda zikredilen şahıslar dışında Osmanlı döneminde bölgede bulunan memur ve esnaflar tarafından da vakıflar kurulduğu bilgisi verilmiştir.

“Vakıfların Gelir Kaynakları” başlıklı bölümde (s. 29-34); Çine ve Balat bölgesindeki vakıfların gelir kaynakları yirmi üç alt başlıkta tasnif edilmiş ve bu gelir kaynaklarının bulunduğu yerlere örnekler verilmiştir. Bu tasnife göre Balat ve Çine'de vakıfların gelirlerini bağlar ve bahçeler, balık, bostanlıklar, çayırıklar, çeltik kanalları ve çeltik tohumları, çiftlikler, demir madeni, dükkânlar, evler, hamam, harım, Yahudihaneler (huh-hane), kasıllıklar, meyve ağaçları, mezraalar, mutfak ve ev eşyaları, nakit paralar, nehir gemisi (keşti), su değirmenleri, tuz, köylülerin ödediği raiyyet vergileri, yağ, yerler (küçük tarım arazileri) oluşturmaktadır. Kitapta her bir gelir başlığı altında gelir türü ile ilgili kısaca tespitler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Genel bir değerlendirme ile Balat ve Çine vakıflarının gelir kaynakları arasında sayılan bağlar, bahçeler, bostanlar, çayırıklar, harım ve muhtelif tarımsal üretimin yapıldığı çiftlikler vakıfların temel gelir kaynakları arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Tarımsal üretimin yapıldığı yerlerden alınan “öşür” vergisi bölge vakıflarının temel gelir kaynaklarından. Özellikle Menteşeoğulları beyleri ve Osmanlı dönemi devlet ricali tarafından kurulan büyük vakıfların temel gelir kaynaklarını vergiler oluşturmaktadır. Vakıfların bir diğer önemli gelir kaynağı kira gelirleridir; dükkânlar, hamamlar ve su değirmenleri başta olmak üzere vakıflara kira yoluyla gelir getiren yapılar mevcuttur. Yine Çine ve Balat vakıflarının gelir kalemlerinden olan nakit paralar ve bunların yasal sınırlar içerisinde işletilmesi ile elde edilen “rıbh” gelirleri vakıflar için bir diğer önemli kaynaktır. Daha ziyade cami ve mescitlerin aydınlatılması ve personel giderlerinin karşılanması için kurulan para vakıflarının sayısı XVI. yüzyılın sonlarında hem Çine'de hem de Balat'da oldukça artış gösterdiğine yazarlarca dikkat çekilmiştir. Çine ve Balat bölgesindeki bu artış Osmanlı ulehasının para vakıfları üzerindeki tartışmaları neticesinde devletin para vakıflarını meşru kılmasının taşraya yansması olarak değerlendirilebilir.

“Vakıfların Amaçları” başlığını taşıyan bölümde (s. 35-39); 1583 tarihli defter verilerinden hareketle Balat ve Çine'de kurulan vakıflar kuruluş amaçlarına göre on üç alt başlıkta ele alınmıştır. Bu tasnif doğrultusunda Balat ve Çine'de kurulan vakıflar amaçlarına göre; avarız vakıfları, bazargâh vakfı, cami vakıfları, çeşme vakıfları, darülhüffaz vakıfları, evlatlık vakıflar, imaret vakfı, kervansaray, köprü, medrese, mescitler, mezar ve son olarak zaviyeler olarak sınıflandırılmıştır. Bu bölümde, vakıf yapıları olarak Çine'de Ahmed Gazi'ye atfedilen *Çine Camii*, Balat'da *Ali Bey Camii*, *İbrahim Bey Camii* ve *Beyazid Bey Camii* olmak üzere dört cami; çoğunlukla köylerde ve mahallelerde bulunan “çok sayıda” mescit; biri *Ayasuluğ Medresesi* (Balat) ve diğeri *İlyas Bey Medresesi* olmak üzere iki medrese; *Ahi Bayram*, *Ahi İsmail*, *Ahi Ümmet*, *Kuşoğlu/Kuşbaba* isimlerinde dört zaviye; Çine'de bir kervansaray ile Balat'da *Balat Çeşmesi* adlı bir çeşme tespit edilmiştir. Balat ve Çine'de mahallelerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere ismi kayıtlara yansıyan dört adet avarız vakfı bulunmaktadır. Bu bölümde dikkat çeken bir husus da Çine ve Balat'da XVI. yüzyılda sayıları oldukça artan evlatlık vakıflarının varlığıdır. Yazarların tespitine göre 1530 yılında bir adet olan evlatlık vakıfların sayısı yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde yüze ulaşmıştır. Müslüman erkek ve

kadınlar tarafından kurulan evlatlık vakıflar sayısal olarak en fazla artış gösteren vakıf türüdür. Bir önceki bölümde yazarlarca değinilen para vakıflarının XVI. yüzyıl sonlarına doğru artışı ile evlatlık vakıfların aynı dönemde artış göstermesi bölgede kurulan vakıfların niteliği ile ilgili bu gelişmelerin dönemsel mi yoksa bölgesel mi olduğu sorusunu aklımıza getirmektedir.

“Metnin Transkripsiyonu” başlıklı bölümde (s. 43-145) kitabın ana metnini oluşturan 1583 tarihli Balat ve Çine vakıf kayıtları ile yine aynı defterde yer alan Eski Çine, Arap Hisarı köyü, Karpuzlu köyü, Dalama köyü ve Akçaova köyünün vergi ve nüfus sayımı kayıtlarının transkripsiyonlu metnini içermektedir. Bu bölümde ilk olarak 1583 tarihli defterin 74a-97a varakları arasında yer alan Balat ve Çine vakıf kayıtlarının transkripsiyonuna yer verilmiştir. Vakıf kayıtlarının başında “Fihrist-i Tetimme-i Evkâf-ı Liva-i Sığala Der Kazâ-i Balat ve Çine” başlığı altında defterde kaydı bulunan Balat ve Çine vakıfların isimleri verilmiştir. Bu fihriste göre Balat’ta 121 adet (yekûn 121 kıt’a), Çine de 39 adet olmak üzere toplam 160 vakıf bulunmaktadır.

Kitap, vakıf kayıtlarının akabinde 1583 tarihli deftere kaydedilmiş olan Eski Çine (s. 134), Arap Hisarı köyü (s. 137), Karpuzlu köyü (s. 140), Dalama köyü (s. 143) ve Akçaova köyünün (s. 145) vergi ve nüfus sayımı kayıtlarının transkripsiyonlu metni ile devam etmektedir. Söz konusu köylerde yaşayan reaya ile ödedikleri vergilerin dökümü burada yer almaktadır. Kitabın sonuna vakıflar, yer adları ve kişi adları olmak üzere tasnif edilmiş alfabetik bir dizin eklenmiştir. Kitap, transkripsiyonu yapılan arşiv defterinden örnek sayfaların yer aldığı “Ekler”, Balat ve Çine’deki vakıf eserlerin fotoğraf seçkisinden oluşan “Fotoğraflar” bölümü ile son bulmaktadır.

Balat ve Çine Vakıfları adıyla okuyucuya sunulan ve içeriği hakkında bilgi aktarmaya çalıştığımız kitap, Balat ve Çine vakıf tahrir kayıtlarının günümüz Türkçesine çevrilerini ve bu kayıtların değerlendirilmesini içermektedir. Vakıf tahrir defterleri içerik olarak vakıfları toplu halde ortaya koyması yönüyle oldukça önemli veriler sunmaktadır. Vakıfların kayıt tarihinden önceki durumlarını, var olan gelir kaynaklarını, vakıf yapılarını, vakıfların sundukları hizmetleri ve vakıfların dönemsel durumlarını bu kayıtlar sayesinde öğrenebilmekteyiz. Bu bakımdan bir arşiv kaynağını yayına hazırlayıp okuyucunun istifadesine sunan yazarlar kıymetli bir çalışmaya imza atmışlardır. Nitekim bu çalışma, Balat ve Çine bölgesi özelinde yapılacak akademik ve folklorik çalışmalara kaynak olma özelliği taşımakla birlikte vakıf kurumu üzerine yapılacak çalışmalarda da istifade edilecek niteliktedir. Ayrıca kitap, vakıf tahrirleri üzerine çalışacak araştırmacılar için terminoloji bakımından rehberlik edecektir.

Kitapta teknik eksiklik olarak iki husus dikkatimizi çekmiştir. Bu hususlardan ilki çalışmanın sınırlılığının kitap başlığında belirtilmemiş olmasıdır. Kitap başlığı olarak kullanılan “Balat ve Çine Vakıfları” ifadesi Çine’de tarihi süreç içerisinde kurulan vakıfların tamamı hakkındaki bilgileri içerdiği beklentisini oluşturmaktadır. Oysa kitapta 1583 tarihli tahrir defteri kayıtları kaynak olarak kullanılmış ve bu tarihten sonra kurulan vakıflara doğal olarak değinilmemiştir. İkinci husus ise kitaba kaynaklık eden arşiv defterinin güncel künye bilgisi ile defterin türü ve içeriği hakkında yeterli bilginin verilmemiş olmasıdır.⁴ Kitabın sonraki baskılarında bu iki hususu yazarların dikkat-i nazarlarına sunarız.

4 Kitaba kaynaklık eden arşiv defteri yazarlar tarafından “Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Defter no: 156” olarak verilmiştir (s. 42). Söz konusu arşiv defteri Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’nün yayını olan Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu’nda şu şekilde kayıtlıdır: “Fon Kodu: TKG. KK.TTd. 172, Defter Eski No: 226/156, Defterin Türü: Mufassal maa Vakıf, Liva/Sancak Sığla”. Bk. *Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı Yayın No: 4, Ankara 2012, s. 81.